

I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İSTANBUL

CEZMİ ERASLAN*

Balkan savaşlarındaki toprak kayıpları İstanbul'u âdeta bir serhat şehri hâline getirmişti. İstanbul, savunulmasındaki zorluğun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin başkenti ve hükûmet merkezi olduğu için siyasi ve askerî bütün düşman hareketlerin ilk hedefi konumundaydı. I. Dünya Savaşı'nın ve en kanlı çarpışmalarının olduğu Çanakkale cephesi de İstanbul'un işgali hedeflenerek açılmıştı.

I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul Balkan savaşlarının yükünü henüz üzerinden atamamıştı. I. ve II. Balkan savaşları sırasında İstanbul'a akın eden on binlerce muhacirin sağlık, barınma, yiyecek ve nakliyesi konularında ortaya çıkan problemler tam olarak giderilememişti. I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da yiyecek ve sağlık konularındaki sıkıntılar artarak devam etmişti.¹ Öyle ki I. Dünya Savaşı yıllarında yedi adet şehremini gören şehirde yiyecek sıkıntısı başlamıştı. Boğazların kapalı olması ihtiyaç maddelerinin teminini zorlaştırdığı için ekme, un, şeker, petrol ve diğer zaruri ihtiyaç maddelerinin temini için komisyonlar kurulmuştu. Çanakkale deniz savaşları sırasında şehre günlük un verilmişti. Çanakkale'yi abluka altına alan müttefiklerine yardım etmek isteyen Rusya, İstanbul Boğazı'nın çıkışını mayınlamış, Osmanlı donanması için büyük önem taşıyan Zonguldak'tan kömür nakliyatını engellemeye gayret etmişti.²

İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nda ortaya çıkan askerî yetersizlik, Balkan savaşları sırasında devam etmiş, subaylar arasındaki siyasi çekişmeler, kötü mali durum, birlikler arasındaki iletişimsizlik ve yetersiz eğitimden kaynaklanan büyük kayıplar toplumun her kesiminde ve bilhassa başkent İstanbul'da hayal kırıklığı yaratmıştı. Enver Paşa'nın 3 Ocak 1914'te Harbiye nazırlığı sırasında ordunun subay kadrosunda giriştiği tasfiye mevcut yapıyı önemli ölçüde değiştirmişti.

Donanmanın modernleştirilmesi, İngiliz Amiral Limpus komutasında bir İngiliz deniz heyetine havale

edilmiş, Almanlar için kara ordusu, Fransızlar için jandarma ayrılmıştı.³

İttihat Terakki yöneticileri, ilgisini aşırı iktisadi buldukları Almanya'nın yanı sıra özellikle Rusya'nın emellerini frenlemek üzere İngiltere ve Fransa ile anlaşmaya çalışmışlardı. Bunun için bir yandan 1913-1914 yıllarında hükûmetler nezdinde görüşmeler yapılırken ticari, iktisadi imtiyazlar da verilmeye başlanmıştı.

İngiltere ile müzakerelerde, Basra Körfezi ve Güney Arabistan'da karşılıklı nüfuz bölgeleri belirlenmişti. Fırat ve Dicle'de nehir taşımacılığı imtiyazı İngiliz şirketlere verildiği gibi, Bağdat ve Basra mahallî tren inşa imtiyazı da İngilizlere verilmişti. Ayrıca, bitmekte olan imtiyaz süreleri uzatılmış, Trabzon ve Samsun limanlarının yapımları İngilizlere havale edilmişti. Daha da mühim olanı Bağdat Demiryolu'nun Bağdat-Basra kısmı inşasına İngiltere'nin dâhil edilmesiydi. Bütün bu tavizlere karşılık, İngiltere iktisadi kapitülasyonlardan -diğer devletler de onaylarsa- vazgeçmeyi ve Bağdat Demiryolu'nun Basra'ya uzatılmasına itirazını geri almayı kabul etmişti.

Diğer yandan Maliye Nazırı Cavid Bey Fransa'da faaliyetliydi. Suriye'deki ulaşım işlerinin düzeltilmesi, yeni tren ve liman imtiyazları yanında, Sivas-Samsun, Erzincan-Harput-Diyarbakır arası 1.500 km'lik demiryolu inşaatı imtiyazı Fransızlara verilmiş ve 35.000.000 altın borç alınmıştı.⁴

Bütün bu tavizlere rağmen Fransa, 1914 yılı başlarında "Anadolu'ya bitişik adaların Osmanlı idaresi altında kalması" şartıyla yapılan teklifleri dikkate almamış, 1914 Haziran'ı ortalarında Cemal Paşa vasıtasıyla yapılan ittifak teklifini ise, "Rusya'nın muvafakat etmesi" şartına bağlamıştı.

Son olarak Talat Paşa 1914 Mayıs'ında Kırım'da Rus çarına ittifak teklifinde bulunmuştu. Ancak İstanbul ve Boğazları ele geçirmek konusunda müttefiklerini razı

* İstanbul Üniversitesi

1 A. Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklaklerim*, Ankara 1984, s. 128.

2 Mustafa Selçuk, *Hedef Şehir İstanbul: Çanakkale Geçildi mi?*, İstanbul 2005, s. 81.

3 Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2001, s. 88.

4 Osmanlı Hükûmeti'nin beklentileri ve görüşmelerin ayrıntıları için bkz. İsmail Arar (haz.), *Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul 1986, s.182-185.

1- Sultanahmet ve Ayasofya

etmiş olan Rusya, Alman askerî heyetlerinin Türkiye’de olmalarını bahane ederek işbirliğine yanaşmamıştı.

İtilaf Devletlerinin işbirliğine yanaşmamaları üzerine Osmanlı yöneticileri de Almanya ve Avusturya’ya aynı zamanda 22 Temmuz 1914’te gayriresmî olarak ittifak teklif etmek durumunda kalmışlardı. Almanya ile ittifak anlaşması 2 Ağustos 1914’te imzalanmıştı.⁵

Osmanlı Devleti, aynı gün genel seferberliğin yanı sıra moratoryum ilan etmiş, Meclis-i Mebusan’ı tatil ederek, basına sıkı bir sansür uygulamaya başlamış ancak savaşa hemen girmemişti. Yöneticiler anlaşmanın savunma işbirliği anlaşması olduğunu savunurken, Alman genelkurmayı ilk fırsatta Türkiye’nin savaşa girmesini istiyordu. Buna mukabil İngiltere, parası peşin ödenerek İngiliz tersanelerine sipariş edilmiş olan *Reşadiye* ve *Sultan Osman* adlı iki savaş gemisine el koymuştu.

Bu arada Enver Paşa 5 Ağustos’ta İstanbul’daki Rus askerî ataşesi General Leontiyef aracılığıyla Osmanlı seferberliğinin Rusya’ya karşı olmadığını, Osmanlı Devleti’nin henüz kimseyle ittifak yapmadığını bildirerek karşılıklı çıkarları gözeten bir işbirliği önermişti. Buna göre, Osmanlı’nın Kafkaslar’daki 9 ve 11. kolorduları geri çekilecek, Balkan devletleri Rusya’ya savaş açarsa onlara karşı kullanılmak üzere Osmanlı Devleti Rusya’ya bir ordu tahsis edecek ve Alman askerî heyetini topraklarından çıkaracaktı. Bunlara karşılık Osmanlı yönetimi, meridyen hattına kadar Trakya’dan arazi ve Adalar Denizi’ndeki adaları istemişti.⁶ İstanbul’daki Rusya büyükelçisinin hemen ittifak yapılması ısrarına karşın gelişmeleri Bulgaristan’ın

konumunu netleştirmesine bağlayan Rus Hükûmeti, Osmanlı yönetimini oyalayarak zaman kazanmak yolunu seçmiş, neticede bu teklifler de kabul edilmemişti.

Öte yandan İttihat ve Terakki Hükûmeti 8 Eylül 1914’te tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırma kararı almış ve bunu 9 Eylül’de ilan etmişti. 1 Ekim 1914’ten itibaren geçerli olacak karar bütün sömürgeci devletleri rahatsız etmesine karşın en fazla itiraz Almanya ve Avusturya’dan gelmişti.

TÜRKİYE’NİN SAVAŞA GİRMESİ ve İSTANBUL

İttihat ve Terakki yöneticileri Türkiye’nin maddi ve askerî isteklerini karşılamayı savaşa girmesine bağlayan Almanya’nın baskısına uzun süre dayanmamıştı. Enver Paşa’nın “Türk filosu Karadeniz’de zorla hâkimiyet kazanmalıdır, Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız ona harp ilan edilmeksizin hücum ediniz.” şeklindeki emri üzerine 27 Ekim 1914’te Karadeniz’e çıkan filo 29 Ekim’de Sivastopol, Odesa, Kefe, Novorosisk liman ve şehirlerini topa tutarak buralardaki iki Rus ve bir Fransız gemisini batırmıştı.⁷ Olay padişah ve hükûmet başkanıyla üyeleri arasında şaşkınlık yaratmıştı. Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa derhâl Rusya’ya müracaatla olayın sebebinin Rusların İstanbul Boğazı’na mayın döşemeleri olarak tespit etmiş, barışı korumak için hemen bir

⁵ Durmuş Yalçın v.dğr., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 2000, c. 1, s. 75.

⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara 1993, c. 3/1, s. 133.

⁷ Bu konudaki yazışmalar ve tartışmalar için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi

Başkanlığı: *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Giriş*, Ankara 1970, s. 85; Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985, s. 150; U. Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Princeton 1968, s. 54-55.

2- Talat Paşa

3- Said Halim Paşa

4- Enver Paşa

tahkikat komisyonunu görevlendirmek istemişti. Ancak uzun süredir aradıklarını fırsatı bulan İtilaf Devletleri bunu kaçırmamışlardı. Rusya fiilen 31 Ekim'de Doğu Bayezid'in kuzeyinden sınırı geçmişti. İngilizler de ertesi gün (1 Kasım 1914) Akabe'yi bombalamışlardı. İngilizler Basra Körfezi'nden nehirler boyunca asker çıkarıp harekâta girişmişlerdi. 3 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da Fransa ve İngiltere savaş ilan etmişti. Osmanlı Devleti'nin karşı savaş ilanı ise 11 Kasım 1914'te yapılmıştı.

Sultan V. Mehmed Reşad savaş ilanından 3 gün sonra, 14 Kasım 1914'te "Cihad-ı Ekber" ilan etmişti.⁸ Cihat fetvasında İslam ve İslam ülkeleri aleyhine ortaya çıkan düşman hücumuna karşı Müslümanların can ve malları ile cihada başvurmalarının farz-ı ayn olduğu vurgulanıyordu. Ancak İslam âleminin genel durumu ortadaydı. Bununla birlikte çağrıya uyarak İran, Türkistan ve Afganistan'dan gelen az sayıda mücahit neticeye elbette ki tesir edememişti.

1915 yılı devletin pek çok cephede birden savaşmasının getirdiği problemlerle geçmiştir. Karşılıklı savaş ilanlarından sonra şiddetle Boğazları abluka altına alan İngiltere ve Fransa'nın bombardımanı İstanbul'da belli ölçüde bir panik havası estirmiştir. Nitekim padişah ikna edilerek hükûmetin geçici olarak Eskişehir'e nakli kararlaştırılmıştı. Saraydan Eskişehir'e gönderilen görevliler, padişah ve maiyeti için evler hazırlamaya başlamışlardı. Hazinesinin kıymetli parçaları da sandıklara

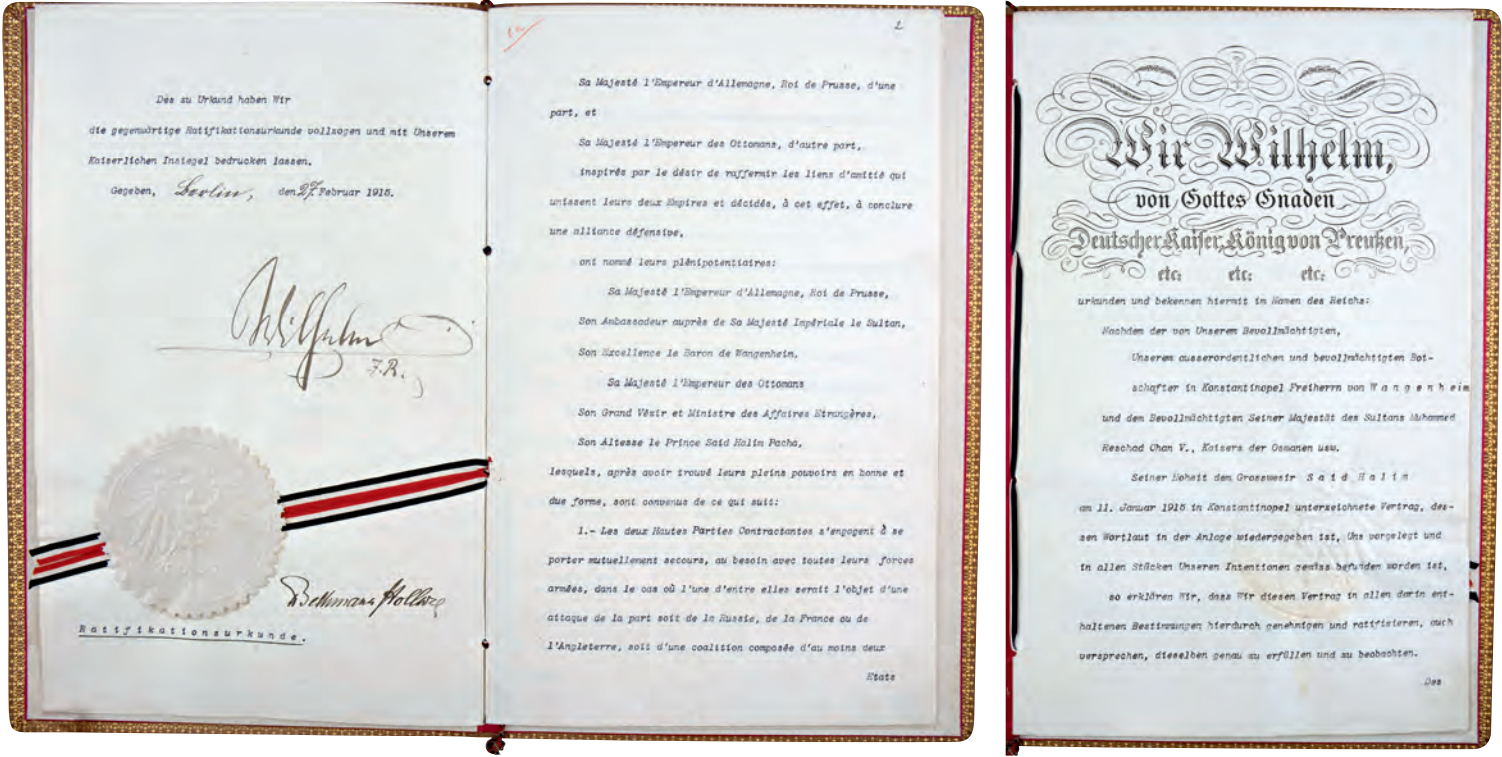
konularak ihtiyaten Konya'ya gönderilmişti. Eğer düşman Boğaz'dan geçecek olursa padişah ve hükûmet üyeleri Eskişehir'e gideceklerdi. Sultan V. Mehmed Reşad, II. Abdülhamid'i de beraber götürmek istemişti. Ancak II. Abdülhamid gitmek istemediği gibi padişahın da gitmesini istememiş, hanedanın bir kere çıkarsa bir daha İstanbul'a dönemeyeceğini ihtar etmişti.⁹

İtilaf Devletleri donanmalarının 18 Mart'ta Çanakkale Boğazı'na yaptığı hücumların başarıyla karşılanması ve onlara büyük kayıplar verdirilmesi üzerine bu hazırlıklardan vazgeçilmiştir. Ancak düşman denizaltılarının 25 Nisan 1915'ten itibaren Boğazlardan geçip Marmara Denizi sahillerine ve İstanbul'a yaptıkları saldırılar maddi kayıplara yol açmıştır. Limanlara demirlemiş, savaş ve kıyı taşımacılığında kullanılan yük gemilerine büyük hasar veren denizaltıların saldırıları halkın moralini olumsuz yönde etkilemiştir. Üsküdar taraflarına atılan mermiler büyük hasara yol açmıştı. Kapalı deniz konumundaki Marmara'dan Çanakkale'de savaşan birliklere malzeme takviyesi yapılmasını engellemeyi amaçlayan bu saldırılar sık sık Gökçeada'da konuşlanmış hava kuvvetleriyle de desteklenerek devam etmiş ve bazı Osmanlı gemileri batırılmıştı.¹⁰ 1916'da keşif ve saldırı amaçlı yapılan hava harekâtları 1918'de yoğunlaşacaktı. Osmanlı yönetimi bu saldırıları engellemek için Yeşilköy'deki tayyare birliklerini imkânlar ölçüsünde geliştirmeye çalışmıştı.

⁸ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. 3/1, s. 517-525; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1997, c. 9, s. 490.

⁹ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 117.

¹⁰ Selçuk, *Hedef Şehir İstanbul*, s. 156-157.

5- Almanya ile imzalanan ittifak antlaşması (BOA, MHD, nr. 437)

Çanakkale’de yaklaşık bir yıl sürecek olan kara savaşlarında bilhassa Arıburnu ve Anafartalar’daki muharebelerde İstanbullu gençlerin şehit olması şehirde büyük bir hüznü yaratmıştı. Sultan V. Mehmed Reşad hükümet üyeleriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği’ni ziyaret etmiş ve bu ziyarette yeni defnedilmiş ve kabirleri üzerinde ot bitmemiş binlerce Çanakkale şehidinin ruhuna hatm-i şerif okutulmuştu. Ziyaret sırasında sadrazam dâhil devlet yöneticilerinin ağladıkları dahi görülmüştü.¹¹

1915 yılı sonlarında devletin Kafkas cephesinde Sarıkamış harekâtının olumsuz neticeleriyle yüzleşmesi kaçınılmaz olmuştu. 1914 yılının son günlerindeki harekât, bölgedeki Osmanlı ordusunun savaş gücünü yok ettiği için Rus orduları 1915 Mart’ından itibaren bu bölgedeki Ermenilerin de yardımı ile kolaylıkla ilerlemeye başlamıştı. İstanbul’da bulunan Ermeni ileri gelenleri ile entelektüel kesimine hitaben bir beyanname yayınlayan hükümet herkesin aklını başına alması gerektiğini, aksi takdirde sert önlemler alınacağını belirtmişti. Ancak İtilaf Devletleriyle anlaşmış olan Ermeni komiteciler kendi halklarını tahrike devam ettiriler. Bunun üzerine 24 Nisan 1915 tarihinde hükümet İstanbul’daki Ermeni dernek yöneticilerinden ve komite militanlarından 235 kişiyi tutuklattı. Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın 2 Mayıs tarihli telgrafı Talat Paşa’nın Ermenilerin ülkenin savaştan uzak

bölgelerine geçici olarak naklini öngören 27 Mayıs 1915 tarihli tehcir kararını almasını hızlandırmıştı. Bu aşamada İngiltere ve Fransa himayesindeki Katolik ve Protestan Ermenilerin haricindeki Osmanlı vatandaşı Ermeniler ülkenin savaştan uzak güney bölgelerine gönderilmişlerdi.

Irak cephesinde İngiliz kuvvetleriyle yapılan muharebelerde büyük kayıplar verilmesine karşın 22-25 Kasım 1915 tarihleri arasında kazanılan Selman-ı Pak Muharebesi başkentte büyük coşkuyla karşılanmış, 29 Nisan 1916’da General Thownsend’in emrindeki 13.000 asker ile teslim olduğu Kütü’l-amâre zaferi ise hem orduda hem de başkentte coşkuyla karşılanarak büyük ümitler uyandırmıştı. Ancak bu başarılar sürekli olmadığı gibi diğer cephelerde de devam ettirilememişti.

İTİLAFLI DEVLETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ’Nİ PAYLAŞMA PLANLARINDA İSTANBUL

İstanbul Anlaşması (Mart-Nisan 1915)

Rusya, geleneksel politikası olan Boğazlar ve İstanbul’u ele geçirerek Akdeniz’e açılmak üzere, Osmanlı Devleti’nin savaşa fiilen girmesinden sonra faaliyetlerini hızlandırdı. İngiltere ve Fransa’nın donanmalarının Çanakkale yolu ile İstanbul’u işgal planını uygulamaya koydukları esnada, devre dışı kalmak istemeyen Rusya, Londra ve Paris’teki büyükelçileri vasıtasıyla İstanbul ve Boğazlar üzerindeki Rus hâkimiyeti için İngiliz ve Fransız kamuoylarının

¹¹ Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, s. 124.

6- Sultan V. Mehmed Reşad (MSA)

hazırlanmasını istedi. Tabii ki bu çalışma Boğazlarda uluslararası ticaretin serbestçe yürütülmesini sağlamak amacıyla ön plana çıkarmakta ve Marmara adaları dışında Bozcaada ve Gökçeada'nın da Rusya'ya ilhakını öngörmekteydi. Ön görüşmelerde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir E. Grey, Rusya'nın isteklerine karşı engellemelerin kendilerinden değil Fransa'dan kaynaklandığını belirtirken savaş esnasında müttefikler farklı yerlerde savaşsalar dahi diğerlerinin hukukunu gözetceklerini ve İngiltere'de İstanbul'un Ruslara verilmesine muhalefet edenlerin azaldığını bildirdi. Grey, Türkiye arazisinin paylaşılmasında kendileri için Basra Körfezi ve çevresinin önemli olduğunu belirterek İstanbul konusunda problem çıkarmayacaklarını belirtmişti. Fransa ise Rusya'nın tarihî emellerini gerçekleştirmeye her türlü desteği vereceğini ancak Boğazlara tek başına bir devletin değil uluslararası bir komisyonun hâkim olmasını istediğini dile getirmiştir. Rusya'nın Boğazların iki yakasını kontrol

7- Sultan Reşad tuğralı harb madalyası (BOA, TŞH, nr. 428)

isteğinin ise Türkiye'nin Asya'daki topraklarının taksimi ile netleştirilebileceğinin altını çizmişti.

Müttefiklerin ret cevabı veremeyeceğini gören Rusya 4 Mart 1915'te bu devletlere notalar vermişti. Rusya; İstanbul'u, Boğazları, Marmara Denizi'nin batı kıyılarını, Midye-Enez hattına kadar Trakya'nın güneyini, İstanbul Boğazı'nın doğusu ile Sakarya ile İzmit arası bölgeyi ve Marmara adalarını istemiş, İmroz ve Bozcaada hakkında da son sözü söylemeyi planlamıştı. Buna mukabil Fransa ve İngiltere'nin diğer yerlerdeki planlarını gerçekleştirmelerinde en büyük yardım ve anlayışı göstereceğine güvence vermişti. İngiltere Osmanlı Devleti'nin bekası konusunda kararını daha önceden verdiği için rahat olmasına karşın Yunanistan'ı da Rusya'ya karşı bir alternatif olarak devreye sokmaya çalışmıştı. Fransa ise Almanya karşısında yalnız kalmamak için Rusya'nın beklentilerini reddedemeyecek durumdaydı. Aslında her iki devlet de böyle bir baskıyı hoş karşılamamıştı. Ancak Rusya'ya ortak amaca hizmetlerinin bir bedeli olarak karşı da çıkmamışlardı. İngiltere, 12 Mart, Fransa 10 Nisan 1915'te "Eğer savaş başarıyla sonuçlanana kadar sürdürülür ve sonunda İngiltere ve Fransa'nın gerek Osmanlı Devleti gerekse başka yerlerdeki istekleri gerçekleştirilirse" 4 Mart 1915 tarihli Rus isteklerini kabul ettiklerini bildirmişlerdi.¹² Dolayısıyla Rusya da müttefiklerinin Yakın ve Orta Doğu'daki hâkimiyetlerini kabul etmişti.

¹² Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara 1976, s. 11-12.

Savaş İçindeki İstanbul'a Müttefik Ziyaretleri ve Siyasi Gelişmeler

Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin başladığı 1917 yılı İstanbul'daki gelişmelerin de hızlandığı bir dönem olarak dikkat çekmekteydi. Savaşa girilmesi sırasında geri planda bırakılmaktan rahatsız olan Sadrazam Said Halim Paşa'nın dış politikası da İttihat Terakki üst yönetimi tarafından eleştiriliyordu. İlk olarak Hariciye nezaretinden istifasını isteyerek yerine Halil (Menteşe) Bey'i getirmişlerdi. Sadrazam Said Halim Paşa zaman içinde İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle pek çok konuda gelişmeye başladı. Bu durum onun parti ve hükümet içinde yalnızlaşmasına yol açtı ve Said Halim Paşa 3 Şubat 1917'de istifa etti. Sadaret makamına Said Halim Paşa'nın yerine Talat Paşa getirildi. Osmanlı Devleti Talat, Enver ve Cemal paşaların ön planda olduğu İttihat ve Terakki yönetimine girdi. Bu süreçte yaşanan olumsuz askerî ve siyasi gelişmelere mukabil Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorlarının müttefiklerine moral desteği vermek amaçlı İstanbul'u ziyaretleri gerçekleşti.

Alman İmparatoru Wilhelm'in 15 Ekim 1917 tarihli bu üçüncü ziyareti İstanbul açısından oldukça renkli geçmiştir. Padişah V. Mehmed Reşad'ın şehzadeleriyle ve hükümet üyeleriyle Sirkeci Garı'nda karşıladığı imparatorun ziyaretinde hem devlet ricaliyle samimi görüşmeler yapılmış hem de bu ziyaret uzayan savaş ortamında çekilen sıkıntılarla ümitlerini yitirme noktasına gelen kamuoyuna moral olmuştu.¹³ Gerçekten de tarihî müttefik Almanya ile birlikte girilen savaşta Osmanlı toplumu büyük bedeller ödemekteydi. Bunun da etkisiyle imparatorun beş günlük bu gezisi sırasında coşkulu karşılama ve uğurlama törenleri yapılmış, Türkler ve Almanlar bu törenlere büyük ilgi göstermişlerdi.

Sultan Reşad ve savaş döneminin devlet başkanı düzeyindeki son misafirleri Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl ve eşi Zita olmuştu. 19 Mayıs 1918'de İstanbul'a gelerek üst düzey askerî ve siyasi temaslardan sonra 21 Mayıs'ta ayrılan müttefik devlet başkanının ziyareti moral vermiş, destek olmuştu. Devlet yöneticileri ve İstanbul halkı yaşadıkları onca sıkıntıya karşın misafirlerine son derece samimi ve coşkulu bir şekilde ev sahipliği yapmıştı.

1918 yılı İttifak Devletleri için iyi başlamakla birlikte kötü bitmiştir. Çanakkale'yi geçemeyen İngiltere ve Fransa'nın yardım edemediği Rusya'da mevcut sosyal ve ekonomik dengesizlikler hızla artış göstermiş, nihayet

8- Arapça ve Türkçe kaleme alınan "Cihad-ı Ekber" fetvası (BOA, DH.SYS, nr. 12312)

Bolşevikler 7 Kasım 1917 de bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirdikten sonra ilk iş olarak savaştan çekilmek için muhataplarına mütareke teklif etmiş, çarlık döneminde imzalanan gizli anlaşmaların hepsini açıklamıştı.

Rusya'da Bolşevik Hükümeti'nin ilk sözü ve icraatı barış üzerine olmuştu. 22 Aralık'ta başlayan barış görüşmelerinde Almanya'nın yanı sıra, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti temsil edilmişti. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Barışına göre, Rusya; Polonya, Litvanya ve Estonya'dan çekilerek buraların kaderini İttifak Devletlerinin yönetimine bırakacaktı. Ukrayna'nın bağımsızlığını da tanyan Rusya bütün Doğu Anadolu'dan çekilecek, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri verecekti.¹⁴ Bu anlaşma gerek Almanya gerekse Osmanlı Devleti için savaşta en önemli başarılar arasındaydı.

İstanbul savaşın son yılında iki padişah cenazesi ve bir cülus merasimi gördü. 10 Şubat 1918'de vefat eden II. Abdülhamid'in tahttaki hükümdarlara yapılan bir merasimle defnedilmesi dikkat çekiciydi. Topkapı Sarayı

13 Fatmagül Demirel, *Son Ziyaretler, Son Ziyafetler*, İstanbul 2007, s. 128.

14 Anlaşmanın tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, c. 1, s. 503-517.

Bâbüssaâde kapısı önünde şeyhülislamın kaldırdığı cenaze namazından sonra diplomatik ve askerî temsilcilerin resmî tören elbiseleriyle katıldıkları merasim gerçekten de son derece ihtişamlı olmuştu. Sultan V. Mehmed Reşad'ın yaklaşık beş ay sonra vefatı üzerine de veliaht Vahdeddin Efendi VI. Mehmed unvanı ile 4 Temmuz 1918'de tahta çıktı. Vahdeddin, Talat Paşa'yı sadarete ve Musa Kâzım Efendi'yi şeyhülislamlıkta tutarak, kritik dönemde hükûmetin devamlılığına önem vermişti. Ertesi gün yayınladığı hatt-ı hümayunda savaşa devletin bekası ve devamı için girildiğine işaret eden padişah, savaşı başarıyla bitirebilmek için milletin güçlerini birleştirmesi gerektiğini ifade etmişti. Bunu gerçekleştirmek için adalet ve asayişin sağlanmasına daha çok çalışmanın, İslam'ın gereklerini yerine getirmenin ve Osmanlılığın vakarını korumaya gayret etmenin en önemli şartlar olduğunu dile getirmişti.

Padişah ayrıca, savaş dolayısıyla ortaya çıkan sıkıntıların giderilmesi için etkili ve çabuk tedbirler alınmasını, siyasi suçluların iyi hâl gösterenleri ve âdi suçlulardan cezasının 1/3'ünü çekenlere af getirilmesini, savaş olan mahaller haricinde sıkıyönetimin kaldırılmasını, memleketin gelirinin artırılmasına, iktisadi durumun düzeltilmesine gayret edilmesini ve memurların kanuni zorunluluk olmaksızın görevlerinden alınmamasını emretmişti.

Sultan VI. Mehmed Vahdeddin'in tahta çıktıktan yaklaşık iki ay sonra yapılan kılıç kuşanma merasimi sırasında İstanbul'a İtilaf Devletlerinin hava saldırıları da yeniden başlamış bulunmaktaydı. Aslında 23 Temmuz'da başlayan düşman uçaklarının taciz uçuşları ilk defa 21 Ağustos'ta hasara yol açmıştı. 25 Ağustos ve nihayet 27 Ağustos'ta atılan bombalardan bir çocuk ölmüş, 11 kişi de yaralanmıştı. İtilaf Devletleri bu uçuşlar sırasında bombalamanın yanı sıra broşürler atarak propaganda yapmaya da çalışıyorlardı.

İstanbul üzerine yapılan en önemli düşman hava saldırısı 18 Ekim'de gerçekleştirilmişti. Atılan bombalarla 50 kişi ölmüş, 100 kadar kişi de yaralanmıştı. Gündüz gerçekleşen bu saldırı ve verdiği zarar halkın moralini bozmuştu. Bu sırada idarecilerin durumu da pek iç açıcı değildi. 29 Eylül'de Bulgaristan'ın ateşkes istemesi ile Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya ile bağlantısı kesilmişti. Trakya ve hatta İstanbul, Fransız tehdidi altına giriyordu. Diğer yandan orduda disiplin kaybolmuş, güneyde Suriye ve Irak cephelerinde asker kaçakları artmıştı. Ayrıca İngiliz donanması Çanakkale'yi yeniden zorlamaya hazırlanıyordu.

Olumsuz sonuçların görüldüğü bu günlerde İstanbul'da Talat Paşa ve Enver Paşa görevlerinden istifa ettiler (8 Ekim 1918). Tevfik Paşa'nın yaklaşık bir hafta süren hükûmet kurma çabalarının netice vermemesi üzerine padişahın yaverlerinden Ahmed İzzet Paşa 14 Ekim 1918'de hükûmet kurarak mütareke arayışlarına girişmişti.

İzzet Paşa Hükûmeti'nin ilk işi Kûtü'l-amâre'de esir düşerek İstanbul Büyükkada'da misafir edilen General Townsend vasıtasıyla İngilizlerin Akdeniz donanması komutanı Amiral Calthorpe'ye ulaşmak oldu.

VI. Mehmed Vahdeddin işlerin kötüye gitmeye başladığı günlerden beri kuvvetle tesirinde kaldığı eniştesi Damat Ferid Paşa'yı mütareke görüşmeleri için birinci temsilci olarak tayin etmek istemişti. Sadrazam İzzet Paşa'nın şiddetle itiraz etmesi üzerine zorlukla kurulabilen bu hükûmetin istifa edebileceğinden endişe eden padişah, geri adım atarak hükûmeti temsilci seçiminde serbest bırakmış ancak şu hususların da müzakerelerde göz önünde bulundurulmasını istemişti:

- 1- Hilafet, saltanat ve Osmanlı Hanedanı haklarının tamamen korunması.

- 2- Doğuda bazı illere verilmesi muhtemel olan muhtariyetin idari mahiyette tutulması.¹⁵

Sadrazam bütün bu hususların zaten göz önünde bulundurulacağını temin etmişti. Hükûmet mütareke müzakereleri için Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet ve Erkân-ı Harp kaymakamlarından Sadullah beyleri seçmişti. 26 Ekim'de İstanbul'dan hareketle Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda İngilizlerin *Agamennon* savaş gemisinde 3 gün süren müzakereleri yürüten bu heyet 30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzalayarak İstanbul'a döndü.

25 maddelik mütarekenin ilk dört maddesi İstanbul'a yönelikti:

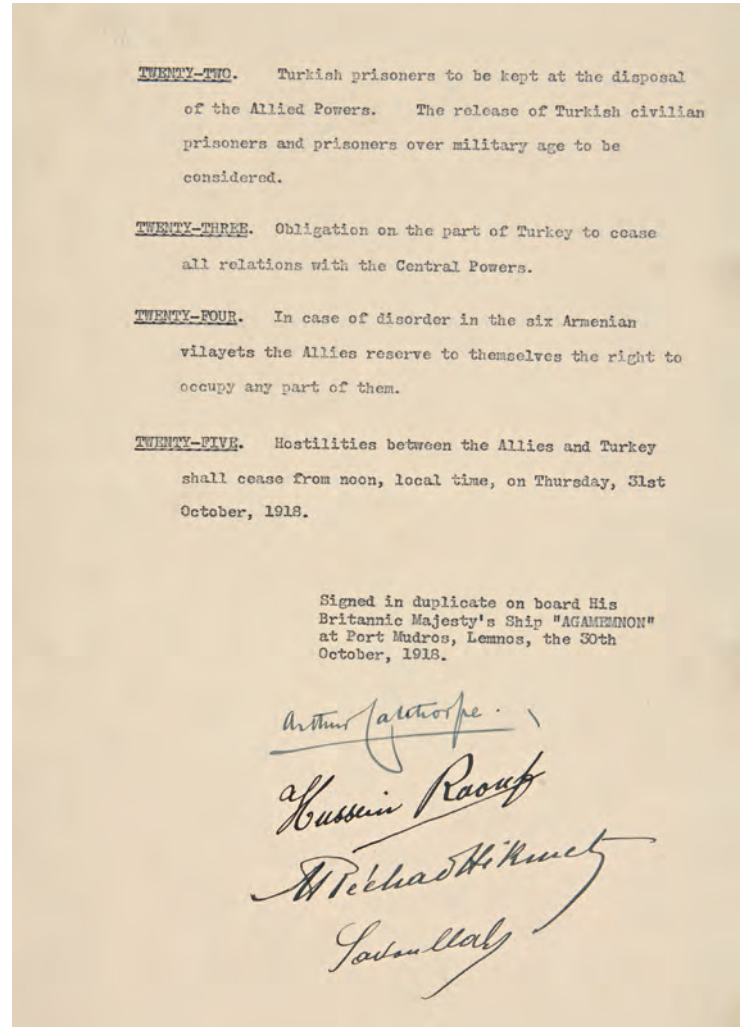
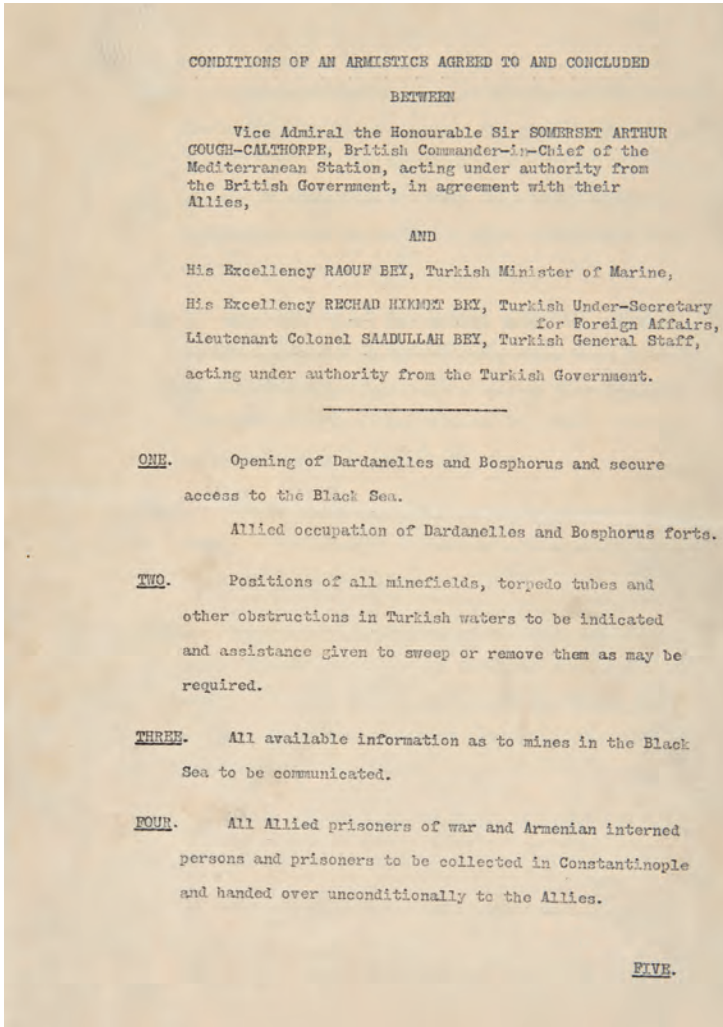
- 1- Karadeniz'e serbestçe çıkış için Çanakkale ve Karadeniz (İstanbul) boğazları açılacak. Çanakkale ve Karadeniz boğazları müttefiklerce işgal edilecektir.

- 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan yerleri ile diğer engellerin yerleri gösterilecek, İtilaf Devletleri bunları taramak veya kaldırmak istediğinde kendilerine yardım edilecektir.

- 3- Karadeniz'deki torpil yerleri hakkındaki mevcut bilgiler verilecektir.

- 4- İtilaf Devletlerinin savaş esirleri ile Ermeni esir ve

¹⁵ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 154-155.

9- Mondros Mütarekesi'nin İstanbul'la ilgili hükümleri (BOA, MHD, nr. 460/207)

tutukluları İstanbul'da toplanıp kayıtsız şartsız İtilaf hükûmetlerine teslim edilecektir.¹⁶

Bu mütareke ile Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan çıkmıştır. Savaşın beklenilenden uzun, masraflı ve yıkıcı geçmesi her iki tarafı da yormuş, tarafların kamuoylarında ciddi sıkıntılara yol açmıştı. İttifak Devletleri Amerika'nın Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un Ocak 1918 tarihinde kongrede yaptığı konuşmada 14 madde hâlinde açıkladığı prensipleri vesile addederek barış istemişlerdi.

Wilson prensiplerinin "Osmanlı Devleti'nin, Türk olan kısımlarında egemenliği sağlanacak, Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkânı verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı statüde milletlerarası trafiğe açık olacak ve milletlerarası kontrol altında tutulacak." şeklinde formüle edilen 12. maddesinin içeriği Türkiye'de savaşın

çıkmanın yollarından biri olarak görülmüş ve hatta "Wilson Prensipleri Cemiyeti" adlı bir cemiyet kurularak ABD kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştı.

Osmanlı temsilcisi Rauf Bey'in yerine getirilmesini ısrarla istediği hususların başında İstanbul'a Yunan askerinin çıkarılmaması, Yunan donanmasının Boğaz'dan geçirilip İstanbul Limanı'na sokulmaması gelmişti. Şehrin ve toplumun hassasiyeti göz önüne alınarak yapılan bu tekliflerin yerine getirileceğine dair söz verilmesine mukabil sözler tutulmamış, İstanbul gerek asayiş konusunda, gerek sağlık gerek siyasi ve sosyal manada en zor günlerini Mütareke Dönemi'nde yaşamıştı.

¹⁶ Anlaşmanın tam metni için bkz. Erim, *Siyasî Tarih Metinleri*, c. 1, s. 519-524; ayrıca görüşmeler sırasındaki beklentiler için bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, II c., İstanbul 1993.